

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

А. Сіленко

**РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
ПОЗИТИВИ ТА РИЗИКИ**

Актуальність статті обумовлена тим, що в Україні предметне поле досліджень у рамках проблематики “Інформаційне суспільство” тільки формується. Ще не остаточно визначені теоретико-методологічні підстави таких досліджень із урахуванням української специфіки.

Авторами найбільш значних робіт, що складають методологічну основу досліджень інформаційного суспільства, є З.Бжезинський, Д.Белл, П.Дракер, Н.Луман, М.Маклюен, М.Кастельс, Ю.Хаяші, Е.Тоффлер, А.Турен та ін. Теорія інформаційного суспільства розвивається в працях таких відомих учених, як Р.Катц, Й.Масуда, М.Порат, Т.Стоуньєр та ін.

Ціль статті полягає у виявленні позитивних і негативних тенденцій формування й розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Реалізація даної мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати ступінь розробленості проблеми у вітчизняній і зарубіжній політичній науці;
- виявити переваги й ризики, ігнорування яких при масовому впровадженні інформаційних технологій у соціальні процеси може привести до дестабілізації останніх;
- дослідити передумови й умови формування інформаційного суспільства в Україні;
- визначити ключові проблеми розвитку інформаційного

суспільства в Україні, що вимагають наукового дослідження.

У наш час усвідомлені передумови й реальні шляхи формування та розвитку інформаційного суспільства в Україні. Цей процес має глобальний характер. Неминуче входження України у світовий інформаційний простір і її повноправна участь у процесах інформаційної інтеграції регіонів, країн і народів. Світовий інформаційно-комунікаційний простір, що розширюється з кожним роком, готовий прийняти Україну, як повноправного учасника процесів економічної інтеграції. У свою чергу, ми повинні зрозуміти неминучість і незворотність тих змін, які вже відбуваються в нашому житті у зв'язку із входженням у світовий інформаційний простір.

Україна є частиною світового політичного й економічного співтовариства такою мірою, якою вона ніколи не була в минулому. В Україні за останні 7-10 років процеси інформатизації, комп'ютеризації й розвитку телекомунікацій дозволили створити серйозні передумови переходу до інформаційного суспільства, інтеграції країни у світове інформаційне співтовариство. Головними з них є: інформація стає важливим ресурсом політичного, соціально-економічного, технологічного й культурного розвитку, масштаби її використання стали порівняльними із традиційними ресурсами. Швидко росте кількість українських сайтів в Інтернеті. Росте парк ЕОМ, прискореними темпами йде розвиток систем і засобів телекомунікації. Збільшується кількість корпоративних інформаційних мереж і безупинно збільшується число абонентів світових відкритих мереж. Інтенсивно розширюється національна мережа зв'язку, що використовує супутникові канали. Досить успішно здійснюється телефонізація країни, стрімко росте ринок засобів мобільного зв'язку. Значною мірою інформатизовано багато галузей господарства, банківська сфера й сфера державного управління, хоч існуючі інформаційні системи не повністю забезпечують вирішення завдань національної безпеки та правопорядку. У прямому й переносному значенні Україна приєднана до світу кабельними й супутниковими каналами зв'язку, активно використовуваними сотнями тисяч стільникових і простих телефонів, факсів, комп'ютерів тощо.

Відмітною рисою інформаційного суспільства є те, що в структурі економіки сфера послуг переважає над промисловістю й сільським господарством, наука стає реальною продуктивною силою й теоретичне знання служить джерелом нововведень і формування політики. Головним капіталом стає інформація, вона ж є джерелом

влади. У трактуванні постіндустріалістів беконівське “знання - сила” набуває сенсу “знання - влада”, доступ до інформації означає доступ до ресурсів влади, а його обмеження прирівнюється до обмеження свободи. Природно, ці зміни супроводжує бурхливий ріст інформаційних і комунікаційних технологій, перетворення комп’ютера в домінуюче знаряддя праці й поширення різних мереж передачі даних. Але при всій важливості технологій головними досягненнями цифрової епохи бачаться всі революційні процеси в суспільному житті: взаємодія бізнесу, громадян і державних інститутів стає прозорішою, зменшується корупція, відбуваються зміни навіть у принципах і традиціях керування суспільством. Безперервний онлайн-зв’язок між політиками, групами інтересів і співтовариствами громадян стає повсякденною справою.

Під інформаційним суспільством ми розуміємо суспільство, у якому відбулися важливі зміни, що стосуються практично всіх сфер життєдіяльності, тобто такі, які носять соціетальний характер. Це суспільство:

- у якому повною мірою вже використані технічні (індустріальні) ресурси праці;
- що вирішило в основному проблему задоволення матеріальних потреб для більшості населення;
- що вирішило в основному проблему швидкості просторових переміщень;
- у якому істотно зросла роль особистості при одночасному зниженні ролі її соціального статусу;
- у якому потоки інформації й комунікації, які носять глобальний характер;
- важливим елементом масової культури якого є поява симулякрів, “гіперреальності”, „віртуального простору” [1].

Як бачимо, поки ще, незважаючи на видимі досягнення, в Україні є далеко не всі перераховані ознаки. Україна вступає в інформаційне суспільство, не вирішивши проблему бідності й не створивши власних перспективних інформаційних технологій. Безумовно, це породжує певні проблеми, але не може бути причиною, що перешкоджає входженню України в інформаційне суспільство.

Нинішній етап розвитку суспільства показує, що зараз не можна тільки з’ясувати й обговорювати можливі негативні соціально-політичні наслідки розвитку інформаційного суспільства. Особливо актуальним стає пошук засобів для мінімізації негативних наслідків такого розвитку.

Практика розвинених країн показує, що ситуація в галузі розвитку нових інформаційних технологій відрізняється, з одного боку, досить низьким професіоналізмом політиків. Необхідно звернути увагу на те, що переваги й ризики, пов'язані з впровадженням нових комунікаційних технологій, не часто стають предметом публічних дискусій.

Комп'ютер, з'явившись як засіб обробки великих обсягів цифрової інформації, згодом, удосконалюючись, почав виконувати все нові функції, усе більше входити в повсякденне життя значних мас населення. У той же час процес спілкування людини з комп'ютером породжує й певні проблеми, що вимагають вирішення. Так, відомо, що комп'ютеризація вже кілька десятиліть породжує у світі соціальні ризики як психологічного, так і фізіологічного плану. За визначенням експертів із країн - членів Євросоюзу, серед 5-ти найнебезпечніших професій, пов'язаних з небезпекою, яку людина не відчуває, поряд із працею шахтаря названа робота користувача відеотерміналу.

Оскільки формування комп'ютерних співтовариств тільки починається, їхнє вивчення має безсумнівну актуальність.

Потреба досліджень Інтернету викликана тим, що очевидна недостатність "інтернетизації" України, її інститутів і громадян.

Варто враховувати, що нова комунікативна система, нова форма спілкування між людьми може не тільки змінювати зміст спілкування, але й впливати на учасників комунікаційного процесу. Вплив, який здійснює Інтернет на особистість користувача, є більш глибоким і системним, ніж вплив будь-якої іншої технічної системи, у тому числі й персонального комп'ютера.

Світ Інтернету має як незаперечні переваги, так і менш доступні для спостереження негативи, що потребують вивчення: поряд з тим, що в його просторі, який характеризується відкритістю й незалежністю суб'єкта, існують можливості необмеженого спілкування, цей світ нав'язує свої правила.

Комунікації пронизують всі верстви суспільства, системи мережного спілкування мають багато спільного з маргінальними верствами суспільства, які найменш структуровані й не мають потреби й тенденції до певної соціальної структури. Спонтанний характер, низький рівень можливості контролю процесів інформатизації лякають суспільство й актуалізують наукові дослідження даних проблем.

Україна здійснює модернізацію системи освіти в контексті європейських вимог, практично реалізує положення Болонської

декларації, Сьогодні, як ніколи, стає зрозумілим, що освіта, особливо в галузі математики, природничих наук і техніки, необхідна для формування кваліфікованих кадрів, які володіють конкурентоспроможністю в умовах інформаційного суспільства.

Сьогодні фахівець повинен уміти орієнтуватися у величезному потоці інформації, відбирати потрібну й працювати з нею. Це вміння стає ключовим. Потужний засіб формування таких навичок і вмінь - Інтернет і комп'ютерні технології. Тому інформатизація навчальних закладів і перехід на новітні освітні технології - пріоритетні вимоги ХХІ століття. Їхня реалізація передбачає тотальне технічне переоснащення шкіл і оновлення матеріально-технічної бази освіти.

Щоб Україна змогла збільшити свій експортний потенціал і вийти на світовий ринок високотехнологічних продуктів (програмного забезпечення, інженерних і наукових розробок, інших інтелектуальних ресурсів), необхідно підвищити рівень знань населення в галузі високих технологій, - отже, модернізувати систему підготовки кадрів. Це стратегічне завдання об'єктивно стає одним із пріоритетних: його вирішення - це наш шанс увійти в світове інформаційне суспільство.

Таким чином, модернізація системи освіти - це не просто спосіб вирішити соціальні проблеми, підсилити експортний потенціал, але й реальна можливість зайняти на світовому ринку високотехнологічних продуктів гідні й стійкі позиції.

Зараз для цього в Україні виникли реальні передумови. В умовах економічних перетворень і зміни моделі економіки істотні зміни відбулися й у системі освіти. Але ці зміни стосуються в основному форми й структури освіти, значно меншою мірою - змісту. Тим часом, саме зміст потребує коректування: він повинен бути приведеним у відповідність до нових вимог ринку праці, який формується й постійно змінюється, має гостру потребу в нових кадрах, особливо у фахівцях в галузі високих технологій.

У зв'язку з цим важливими стають дослідження переваг і недоліків традиційного та дистанційного навчання, їхньої ефективності й перспектив. Сучасна ефективна система освіти повинна відповідати вимогам глобалізації й гуманітаризації підготовки кадрів, використати форми навчання й виховання особистості, адекватні освітньому потенціалу комп'ютера й Інтернету.

Дистанційне навчання на базі Інтернет-технологій являє собою якісно інший рівень досвіду традиційної заочної освіти, кардинально підвищує інтерактивність, отже, якість навчального процесу.

Інформаційна підтримка забезпечується за допомогою електронних бібліотек, банків даних, учбово-інформаційних матеріалів (спеціальних навчальних посібників, письмових завдань, аудіо- і відеоматеріалів). Так, навчальний курс з дистанційного навчання фірми Microsoft має компакт-диск для проведення лабораторних робіт і практикумів. Студенти надсилають письмові роботи електронною поштою, спілкуються інтенсивно з її допомогою з викладачем (так звані віртуальні години навчання). У Японії існує “віртуальна магістратура”: не залишаючи офісу, по завершенні відповідного курсу навчання по Інтернету, можна одержати вчений ступінь магістра бізнес-адміністрування (MBA).

Комп’ютерні технології забезпечують доступ до величезних інформаційних ресурсів, які змінюють сам процес навчання. Учні мають тепер різні джерела інформації, засновані на сучасних комунікаціях: Інтернет, телебачення, комп’ютерні енциклопедії й словники, відеофільми, аудіокурси, комп’ютерні навчальні програми. Комп’ютер, підключений до системи Інтернету, надає в розпорядження студентів величезну кількість баз даних, інформацію із усього світу, дозволяє зробити навчання індивідуалізованим.

Електронні засоби масових комунікацій (власне комп’ютерні технології, мережі й системи передачі інформації) істотно змінюють обличчя сучасної освіти, дозволяють створити нову дидактику викладання. По суті можна сказати, що дистанційне навчання витісняє традиційне навчання. Комп’ютерні технології дозволяють перейти від традиційного методу навчання (пасивне одержання інформації від учителя) до більш активного вивчення реальності, наблизити навчальний процес до нових умов життєдіяльності, навчити людину правильно орієнтуватися у величезному потоці інформації, приймати нестандартні рішення на базі цієї інформації. Більшість педагогів позитивно оцінюють роль комп’ютерних технологій у навчальному процесі: школярі більш творчо ставляться до виконання домашніх завдань, стають більш дисциплінованими.

На глобальному ринку віртуального навчання, як за масштабами його використання в традиційних навчальних закладах, так і за кількістю повністю віртуальних університетів, лідирують США. У більшості американських вузів пропонують різні форми онлайн-навчання. У США вже створено перший повністю віртуальний вищий навчальний заклад - Міжнародний університет Джонса.

Як свідчить зарубіжний досвід, компанії, що просувають Інтернет-освіти, виявляються в привілейованому стані на ринку. Їхні

акції користуються підвищеним попитом. На думку представників таких компаній в умовах конкуренції якість освіти буде рости.

Таким чином, для входження в інформаційне суспільство Україна повинна мати не тільки певний рівень матеріальної й психологічної підготовленості до засвоєння новітніх інформаційних технологій.

Необхідною матеріальною передумовою є й достатній рівень комп'ютеризації населення, що припускає не тільки відповідні кількісні показники поширення комп'ютерів, але й певний рівень культури використання цих засобів одержання й передачі інформації.

Однак, варто розглядати систему освіти в інформаційному суспільстві не тільки в позитивному аспекті. Досвід показує, що вплив самих передових технологій на освіту (приміром, віртуальних університетів, які дають можливість навчання в режимі он-лайн на базі Інтернету) виявився не таким сильним, як очіувалося. Справедливості заради слід зазначити, що віртуальний простір, хоч він і безмежний, не може поки забезпечити загальність і справедливість. Він не підходить студентам, чий технологічний досвід обмежений. У США можливість мати комп'ютер і доступ до Інтернет прямо пов'язана із соціально-економічним статусом. Інтернет-революція підсилює, як вже відзначалося, нерівність між бідними й багатими. Отже, інформаційні технології стають новим джерелом соціальної нерівності.

Не можна забувати й про те, що, як показують спеціальні дослідження, уже через дві-три хвилини перебування у віртуальному середовищі у людини порушується рухова моторика, а через 25-30 хвилин відбуваються порушення рухових рефлексів.

Можна згадати й про інші негативні моменти. Комп'ютер створює певний віртуально-фантастичний світ. Психологи вважають, що він віддаляє його мешканців від реальності, від необхідності стверджувати себе, від духовного життя.

На Заході ці питання вже давно є предметом найгостріших наукових дискусій. Зокрема обговорюються питання про переваги й недоліки традиційного й онлайн-навчання, про їхню ефективність і перспективи. Пафос цих дискусій спрямований на визнання того, що сучасна ефективна система освіти повинна відповідати вимогам глобалізації й гуманітаризації підготовки кадрів, використати форми навчання й виховання особистості, адекватні освітньому потенціалу комп'ютера й Інтернету. На практиці, однак, комп'ютерні технології поки використовуються лише як допоміжний

інструмент для традиційних методик.

Від рівня “інтернетизації” населення прямо залежить можливість впровадження в Україні “електронного уряду” - спеціалізованої комплексної системи взаємодії за допомогою Інтернету структур виконавчої влади із громадянами, громадянським суспільством і бізнес-структурами. Предметом наукових досліджень нової моделі управління повинні бути не тільки техніко-технологічні проблеми, але й результати її впровадження, а також те, як ці результати позначаються на житті або діяльності споживачів, соціальних, економічних або політичних змін у системі державного управління.

Відсутність доступу до інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема до Інтернету, обумовлює новий вид соціальної нерівності - інформаційної. Така нерівність, заснована на принципі залучення в світ сучасних технологій, виникає між індивідами, соціальними групами й навіть країнами.

Слід зазначити, що попередження про погрозу формування двохкласового інформаційного суспільства не безпідставне. Це підтверджується збільшенням диспропорцій в особистих доходах громадян економічно розвинених країн. Тому актуальним стає питання про встановлення мінімальних квот участі в інформаційно-технологічних процесах для бідних верств населення.

В Україні реальність існування й подальшого поширення такої нерівності поки усвідомлюється недостатньо й тому вимагає пильної уваги як з боку вчених, так і з боку державних органів. Видається дуже важливим здійснити наступні заходи щодо підвищення рівня доступу населення України до інфокомунікаційних технологій:

- забезпечити підключенням на базі ІКТ села й створити в них пункти колективного доступу;
- забезпечити підключенням на базі ІКТ навчальні заклади всіх рівнів;
- забезпечити підключенням на базі ІКТ науково-дослідні центри;
- забезпечити підключенням на базі ІКТ публічні бібліотеки, культурні центри, музеї, поштові відділення й архіви;
- забезпечити підключенням на базі ІКТ центри охорони здоров'я й лікарні;
- забезпечити підключенням всі місцеві й центральні державні установи й забезпечити наявність у них Web-сайтів і адресів електронної пошти;
- внести зміни в програми всіх початкових і середніх шкіл для

того, щоб включити до них завдання, поставлені інформаційним суспільством, з урахуванням національних особливостей;

- забезпечити населення країни доступом до служб теле- і радіомовлення;

- забезпечити доступ до ІКТ у межах досяжності для всього населення України.

Для вирішення перерахованих вище проблем, що стоять перед Україною, необхідно використати досвід ряду європейських країн, які почали цілий ряд правових, організаційних, технологічних і інших заходів і реальні досягнення яких у просуванні до інформаційного суспільства очевидні.

Досвід у побудові інформаційного суспільства європейське співтовариство почало напрацьовувати з 1994 року. Саме тоді завдання побудови інформаційного суспільства увійшло до числа найбільш пріоритетних. Досягнуто значного успіху в реалізації Плану дій [2], який визначив стратегію руху Європи до інформаційного суспільства:

- успішно розпочата лібералізація телекомунікаційного сектору;
- розпочаті зусилля для забезпечення соціальної орієнтації інформаційного суспільства, підтримки регіональних ініціатив для досягнення погодженого розвитку;

- сформульований план дій у галузі освіти;

- успішно втілені програми наукових розробок;

- Європейська Комісія стала важливим інструментом вироблення загальних правил, які необхідні для переходу до глобального інформаційного суспільства.

Завдяки ефективному впровадженню системи “електронного уряду” державне управління й адміністративна служба в країнах Євросоюзу стали більш ефективними, зручними, відповідають запитам часу, підвищили свій авторитет в очах споживачів. Проведення реформ уряді країн покращилося завдяки інформаційним технологіям, підвищенню довіри до уряду, якісній обробці зростаючого потоку даних і знань.

Таким чином, однією з неодмінних умов успішного формування інформаційного суспільства в Україні є проведення міждисциплінарних наукових досліджень, аналіз і прогнозування тенденцій розвитку такого суспільства.

На сьогодні, можна сказати, зроблені перші кроки в розробці основних положень законодавства в сфері інформації, інформатизації й захисту інформації, які повинні забезпечити правову підтримку

розвитку інформаційної сфери й переходу до інформаційного суспільства. Правова основа розвитку інформаційного суспільства тільки починає створюватися й може бути якісно сформована лише за умови системного її завершення й розвитку на регіональному рівні.

Використання матеріальних і духовних благ інформаційної цивілізації може забезпечити населенню України гідне життя, економічне процвітання й необхідні умови для вільного розвитку особистості. Україна повинна увійти в співтовариство технологічно й економічно розвинених країн на правах повноцінного учасника світового цивілізаційного розвитку із збереженням політичної незалежності, національної самобутності й культурних традицій, з розвиненим громадянським суспільством і правовою державою. Можна чекати, що основні риси й ознаки інформаційного суспільства будуть сформовані в Україні при стабільних соціально-політичних умовах і глибоких економічних перетвореннях у першій чверті ХХІ століття.

Причини багатьох соціальних і культурних змін суспільства, що виникли в останні десятиліття й мають глобальний характер, пов'язані з технічним прогресом. Це поява комп'ютерів і перетворення їх у портативний, "персональний" інструмент для кожного, винахід скловолоконної оптики, розробка нових, цифрових систем обробки інформації, розвиток стільникових систем зв'язку, поява Інтернету [31]. А це не могло не відбитися на характері комунікації між політичними лідерами і громадянами. Тому природно, що в ХХІ столітті неможливо стати лідером національного масштабу без залучення нових інформаційних технологій. Однак це приводить до того, що вся політична комунікація між лідером і його електоратом будується винятково в межах телестудії, поза реальною взаємодією. Цей факт дає підстави зробити висновок про виникнення такої причини кризи лідерства як необґрунтована абсолютизація медійного фактору в створенні образу політичного лідера [32].

1. См.: Купцов А. Манипулятивная составляющая социального взаимодействия в контексте политического маркетинга // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. - № 2. – С.103.
2. Сумленный С. Политический процесс – телешоу, политики – телезвезды // Политическая наука. – 2004. - № 1. – С.54.
3. Холландер П. Политические пилигримы. – С.Пб.: Лань, 2001.- С.283.
4. Сумленный С. Указан. статья.
5. Там же.
6. Кретов Б.Е. Средства

массовой коммуникации – элемент политической системы общества // Социально-гуманитарные знания. – 2000. - № 1. – С.107. 7. Пугачев В.П. Информационная власть и демократия // Общественные науки и современность. – 1999. – С.69. 8. Цит.по: <http://politfaktor.h14.ru/frum.html>. 9. Geibler R. Massenmedien, Basiskommunikation und Demokratie. Tubingen. – 1973. 10. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С.503. 11. Там же. – С.503-504. 12. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – 2-е изд., репринтное. – М., 1995. - С.169. 13. Сумленный С. Указан. статья – С.55. 14. Geibler R. Massenmedien, Basiskommunikation und Demokratie. Tubingen. – 1973. - P.87]. 15. Иванов Д.В. Виртуализация общества.- СПб., 2000. - С.51-53. 16. Сумленный С. Указан. статья – С.62. 17. Иванов Д.В. Указан.статья. 18. Кретов Б.Е. Указан. статья. - С.107. 19. Пшизова С.Н. Какую партийную модель воспримет наше общество // Полис. – 1998. - № 4. – С.110. 20. Там же. 21. Бритков В.Б., Дубовский С.В. Информационные технологии в национальном и мировом развитии // Общественные науки и современность. – 2000. - № 1. – С.146-150. 22. Там же. 23. Пугачев В.П. Информационная власть и демократия // Общественные науки и современность. – 1999. - № 4. – С.74 24. Паренти М. Демократия для немногих. – М., 1990.- С.125. 25. Пугачев В.П. Средства массовой информации в современном политическом процессе // Вестник МГУ. Сер.12. Политические науки. 1995. - № 5. - С.12-15. 26. Райков А. Устойчивость государственного управления – открытость информационной сферы // Открытые системы. – 1996. - № 6. - С15-19. 27. Spender J.-C. Managing Knowledge Systems. – Despres ., Chauvel D. (eds.) Knowledge Horizons: The Present and Promise of the Knowledge Management. Butterworth-Heinemann, 2000. - P.58. 28. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М., 1998. – С. 348. 29. Цит.по: Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М., 1998. – С. 348. 30. Цит.по: Сумленный С. Указан. статья – С.52. 31. Ратиев В. Социокультурная взаимосвязь «массового» и «информационного» общества // Власть. – 2006. - № 9. – С.63. 32. Ханукаева А.Р. Партия – партийный лидер – общество: проблемы коммуникации в современной России // Власть. – 2006. - № 10. – С.23.